

Agnieszka Fluda-Krokos

"Ciekawe przypadki z życia książki, czyli "Nie jest grzechem lubić książki dla nich samych..."", Dorota Pietrzakiewicz, Warszawa 2015 : [recenzja]

Bibliotheca Nostra : śląski kwartalnik naukowy nr 2, 115-123

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

AGNIESZKA FLUDA-KROKOS
*Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa
Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie*

Dorota Pietrzekiewicz : *Ciekawe przypadki z życia książki, czyli „Nie jest grzechem lubić książki dla nich samych...”*. – Warszawa: Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, 2015. – 152 s. – ISBN 978-83-64203-41-1. – (Biblioteczka „Poradnika Bibliotekarza” ; nr 23)

Publikacja Doroty Pietrzekiewicz *Ciekawe przypadki z życia książki, czyli „Nie jest grzechem lubić książki dla nich samych...”* (Warszawa 2015) jest 23. pozycją w serii Biblioteczka „Poradnika Bibliotekarza”. Książka składa się z 16 rozdziałów dotyczących historii drukiarstwa, książki i bibliotek – 10 tekstów ukazało się na łamach „Poradnika Bibliotekarza” (jeden w 2013 r., dziewięć w 2014 r.), pozostałe nie były publikowane. Obecność zagadnień historycznych na łamach czasopisma wynikała z obchodów rocznicy „650-lecia w służbie książki”¹, której jednym z organizatorów było Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich, wydawca „Poradnika Bibliotekarza”, jak i prezentowanej publikacji. Autorka jest doktorantką w Instytucie Informacji Naukowej i Studiów Bibliologicznych Uniwersytetu Warszawskiego, asystentką w Zakładzie Bibliotekoznawstwa tegoż Instytutu.

We wstępie od redaktora Jadwiga Chruścińska napisała: „Kolejny tomik »Biblioteczki Poradnika Bibliotekarza« stanowi niespodziankę dla czytelników serii przyzwyczajonych do problematyki współczesnej” (s. 7). Poprzednie 22 tomy dotyczyły m.in. pracy z czytelnikiem, zbiorów, pomocy bibliotecznych². W tomie 23. odbiorca ma okazję zapoznać się ze zjawiskami

---

¹ W 2014 r. obchodzono rocznicę 650-lecia Uniwersytetu Jagiellońskiego, w akcie powołania którego widnieje zapis mówiący „o funkcjonariuszu powołanym do upowszechniania ksiąg”. Więcej o jubileuszu z tym związanym pod nazwą „650 lat w służbie książki” na stronie wydarzenia (O projekcie, 2014)

² Dotychczas ukazały się: t. 1: C. Markowiak-Luty, *Scenariusze wystaw*, Warszawa 2002; t. 2: I. Żukowska, *Praca z aktywem bibliotecznym: poradnik metodyczny dla nauczycieli*, Warszawa 2002; t. 3: K. Barańska, *Uroczystości szkolne w edukacji humanistycznej*, Warszawa 2002; t. 4: J. Andrzejewska, *Edukacja czytelnicza i medialna : poradnik metodyczno-programowy dla wszystkich typów szkół i bibliotek*, Warszawa 2003; t. 5: *Edukacja czytelnicza: wybór konspektów*, oprac. tekstu D. Grabowska, Warszawa 2003; t. 6: M. Pietrzak, *Teatrzyk na cały rok: scenariusze spektakli teatralnych i ćwiczenia przeznaczone dla: amatorskich zespołów teatralnych, teatrzyków szkolnych, bibliotekarzy, polonistów, wszystkich lubiących bawić się w teatr*, Warszawa 2004; t. 7: M. Pietrzak, *Retoryka na co dzień: słownik zwrotów popularnych*

związanymi z kulturą książki w Polsce od czasów najdawniejszych średniowiecznych rękopisów, poprzez początki drukarstwa, przykłady szczególnych bibliotek i druków, po historię miłośników ksiąg (ale nie tylko).

Barwną podróż po kulturze książki rozpoczyna autorka tekstem *Słów kilka o średniowiecznych rękopisach polskich i z Polską związanych* (s. 11–20)³, w którym prezentuje 15 najstarszych rękopisów zachowanych w polskich zbiorach, wśród nich m.in. *Kazania postne* (Francja, VIII w.) przechowywane w Bibliotece Kapituły Katedry Krakowskiej, *Ewangeliarz tyński* (Kolonia, ok. 1060–1070 r.) w zbiorach Biblioteki Narodowej, kronikę Galla Anonima (najstarszy odpis z przełomu wieków XIV i XV), także w Bibliotece Narodowej, czy też *Kazania świętokrzyskie* (XIV w.) i *Psalterz floriański* (XIV/XV w.) – obydwie w zasobach polskiej księżnicy narodowej.

W rozdziale drugim – *Wielka księga starych rzemiosł* (s. 21–28)⁴ – czytelnik poznaje jedno z arcydzieł polskiej sztuki iluminatorskiej – *Kodeks Baltazara Behema* (Kraków, ok. 1505 r.). Na tom liczący 379 kart składają się trójjęzyczne (język łaciński, niemiecki i polski) odpisy przywilejów i statutów stolicy Korony Królestwa Polskiego oraz przyrzeczenia i ustawy cechowe, a także późniejsze spisy krakowskich rajców, seniorów, roty przysięg, wilkierze i homagia (XVII–XVIII w.). Kodeks, ufundowany i wykonany w sporej części przez B. Behema (poł. XV w. – 1508 r.) lub pod jego nadzorem, ozdobiony jest 27 ilustracjami, w tym herbem miasta Krakowa, sceną *Ukrzyżowania z Marią i Janem* oraz 25 przedstawieniami życia cechów i mieszkańców Krakowa. Cechą charakterystyczną części ilustracji

---

i często używanych, Warszawa 2005; t. 8: C. Markowiak-Luty, M.A. Luty, *Poetki polskie: scenariusze wystaw*, Warszawa 2005; t. 9: *Święta, święta... wybór konspektów: praca zbiorowa*, pod red. D. Grabowskiej, Warszawa 2007; t. 10: M. Pietrzak, *Rola teatru w edukacyjnej pracy bibliotekarza i nauczyciela*, Warszawa 2007; t. 11: G. Lewandowicz-Nosal, *Biblioteki dla dzieci wczoraj i dziś*, Warszawa 2008; t. 12: *Internet w bibliotece dla dzieci i młodzieży: od teorii do praktyki: poradnik*, praca zbiorowa pod red. G. Lewandowicz-Nosal, Warszawa 2011; t. 13: *Ściąga dla bibliotekarzy: strony www bibliotek, instytucji kultury, fundacji, serwisów informacyjnych, blogów, i inne adresy przydatne w codziennej pracy bibliotekarza*, oprac. G. Bilka, Warszawa 2011; t. 14: A. Żukowska, *Audiobooki w bibliotece*, Warszawa 2012; t. 15: *Ściąga dla bibliotekarzy: strony www bibliotek, instytucji kultury, fundacji, serwisów informacyjnych, blogów i inne adresy przydatne w codziennej pracy bibliotekarza*, oprac. G. Bilka, wyd. 2 popr. i uzup., Warszawa 2012; t. 16: M. Dobrowolska, *Seniorzy w bibliotekach publicznych: poradnik*, Warszawa 2012; t. 17: L.T. Nowak, *Asertywność w bibliotece: jak odkryć siłę swojej profesji?: poradnik*, Warszawa 2012; t. 18: B. Klukowski, *E-booki w kraju i na świecie: poradnik*, Warszawa 2012; t. 19: J. Binio, *Miś – zabawka – bohater literacki – wzór wychowawczy: poradnik*, Warszawa 2013; t. 20: B. Klukowski, *Audiobooki w kraju i na świecie: poradnik*, Warszawa 2013; t. 21: A. Arkabus, *Mam 6 lat i gonię świat: poradnik dla bibliotekarzy i nauczycieli bibliotekarzy pracujących z sześciolatkami: poradnik*, Warszawa 2014; t. 22: B.M. Morawiec, *Biblioblog w pigułce: poradnik dla bibliotekarzy*, Warszawa 2014.

³ Pierwodruk: „Po ukończeniu książki skryba tańczy radosnym krokiem”. *Słów kilka o średniowiecznych rękopisach polskich i z Polską związanych*, „Poradnik Bibliotekarza” 2013, nr 12, s. 4–8.

⁴ Pierwodruk: „Poradnik Bibliotekarza” 2014, nr 1, s. 8–13.

jest podwójna perspektywa uzyskana poprzez przestrzeń zamkniętą w formie okna lub drugiego planu (tła) – równie ważnych jak postaci i przedmioty z planu pierwszego. Poza nimi tekst ozdabiają liczne inicjały, floratury i floresy zdobiące litery. Autorka, przedstawiając losy fundatora i jego dzieła (przechowywanie w krakowskim ratuszu, Bibliotece Jagiellońskiej, na Wawelu, w Kaiser Friedrich-Museum, Neuhaus), omówiła szczegółowo sześć miniatur: warsztat iglarzy (k. 293), balwierzy i cyrulików (k. 307), siodlarzy i kołczanników (k. 289), kołodziei i stelmachów (k. 265), garbarzy (k. 276), kuśnierzy (k. 245)⁵. Prezentowany dokument znajduje się na liście polskich propozycji do programu UNESCO „Pamięć Świata”, obejmującego najcenniejsze dokumenty w dorobku ludzkości.

W tekście kolejnym – *O tym, jak kunszt druku zawędrował do Polski* (s. 29–36)⁶ – przedstawiła autorka milowy krok w życiu słowa pisanego – wynalazek Gutenberga i jego początki w Polsce, rozpoczynając prezentację od najstarszego zachowanego druku – jest nim *Almanach Cracoviense ad annum 1474* – kalendarz na rok 1474 autorstwa Piotra Gaszowca, profesora Akademii Krakowskiej. Inkunabuł wybity w krakowskiej oficynie Kaspra Straubego zawierał nie tylko część charakterystyczną dla tego typu wydawnictw, lecz także porady dotyczące zdrowia. Po krótkim omówieniu działalności prekursora drukarstwa na ziemiach polskich, zostały wyliczone i krótko omówione oficyny działające w innych rejonach ówczesnej Polski – drukarnie: Braci Wspólnego Życia w Chełmie, Kaspra Elyana we Wrocławiu, Szwajpolta Fiola w Krakowie, Jakuba Karweysse na Pomorzu oraz Konrada Baumgartena w Gdańsku, Ołomuńcu i Wrocławiu.

Rozdział *Jak ukryte i tajemne księgi przekroczyły próg drukarni* (s. 37–43)⁷ przedstawia ważny nurt piśmiennictwa religijnego – apokryfy, czyli teksty niezaliczone do kanonu *Pisma Świętego*, nazywane także nie-natchnionymi. Powstawały one głównie w oparciu o konkretne wydarzenia z żywotów Jezusa i Marii. Po krótkim wprowadzeniu autorka szczegółowo opisuje trzy wybrane utwory tego gatunku. Pierwszy z nich to *Rozmyślanie o żywocie Pana Jezusa* (znane także jako *Rozmyślanie przemyskie* – od miejsca przechowywania, grekokatolickiej kapituły w Przemyślu), zachowane w niekompletnym odpisie z początku XVI w. i liczące 426 kart. Zbudowany z trzech części (czciń lub capitula) apokryf (cz. 1. – 33 czcienia, cz. 2. – 111 czcień, cz. 3. – 405 czcień), przedstawia życie Marii od Zwiasto-

⁵ Ponadto herb i scenę ukrzyżowania, kolejne miniatury nazwano (za: *Miniatury z Kodeksu Baltazara Behema*, Kraków 2000): *Przyjezdny kupiec* (karta 237), *Kram uliczny* (k. 240), *Warsztat piekarza* (k. 246), *Warsztat krawiecki* (k. 250), *Rymarz* (k. 253), *Warsztat złotniczy* (k. 257), *Warsztat kusznicy* (k. 260), *Herb kapeluszników* (k. 263), *Malarz* (k. 267), *Garncarz* (k. 272), *Ludwisarz* (k. 281), *Warsztat stolarski* (k. 284), *Warsztat szewski* (k. 287), *Warsztat miecznika* (k. 291), *Strzelnica* (k. 295), *Kowal* (k. 297), *Herb mydlarzy* (k. 300), *Herb kaletników* (k. 302), *Bednarz* (k. 305).

⁶ Pierwodruk: „Poradnik Bibliotekarza” 2014, nr 2, s. 17–21.

⁷ Pierwodruk: „Poradnik Bibliotekarza” 2014, nr 3, s. 12–16.

wania do powoływania apostołów przez Chrystusa i jego rozmowie z Piłatem podczas Pasji. Drugi przykład literatury apokryficznej to *Rozmyślenia dominikańskie* o proveniencji krakowskiego klasztoru tegoż zgromadzenia, datowane na pierwszą połowę wieku XVI. 122-kartowy pergamin poza tekstem opisującym Mękę Pańską, zawiera także bogaty materiał ilustracyjny (117 miniatur, inicjały, herb Belina). *Żywot Pana Jezusa Krysta* autorstwa Baltazara Opeca to trzeci z prezentowanych egzemplów, wydany dwukrotnie w 1522 r. – w oficynach Hieronima Wietora oraz Floriana Unglera (nakładem Jana Hallera). Zaznaczyć należy, że B. Opec był nie tyle pełnoprawnym autorem *Żywota...*, co raczej jego tłumaczem i kompilatorem, który dołożył do przekładu polskie utwory wierszowane⁸. Obydwa wymienione wydania różnią się od siebie zarówno w zakresie kształtu tytułu, treści (wersja Unglera, późniejsza o kilka miesięcy, jest rozbudowana), jak i ilustracji (wersja Wietora – 39 całostronicowych drzeworytów autorstwa Hansa Schäufoleina). O popularności dzieła krakowskiego mieszczanina świadczy też ogólna liczba wydań do końca wieku XVIII – 18 polskich i dwa litewskie (s. 41).

Stare druki muzyczne pochodzenia królewieckiego omawia D. Pietrzekiewicz w tekście *O szesnastowiecznym Królewcu, tamtejszych drukarzach i protestanckich drukach muzycznych* (s. 47–54). Przedstawiając drukarzy reformacyjnych tamtego okresu, omawia kolejno działalność oficyn Jana Weinreicha – prekursora czarnej sztuki w Królewcu, Aleksandra Augedeckiego i Jana Daubmanna. Podsumowując dokonania wymienionych impresorów, stwierdza, że drukowane przez nich dzieła przyczyniły się do popularyzacji założeń reformacji oraz rozpowszechnienia śpiewu jako nowej formy okazywania pobożności.

O roli religii w rozpowszechnianiu słowa drukowanego napisała D. Pietrzekiewicz w następnym rozdziale, zatytułowanym *Słów kilka o jezuickich bibliotekach* (s. 55–62)⁹. Zakon Jezuitów sprowadzony do Polski przez Stanisława Hozjusza w 1564 r. od początku swego istnienia skupiał się m.in. wokół działalności edukacyjnej, kształcąc zarówno osoby duchowne, jak i obywatele świeckich w zakładanych przez siebie szkołach, kolegiach, bursach, seminariach, a także tworząc podwaliny takiej działalności pod postacią drukarni i bibliotek. Aktywność tę przerwała kasata zgromadzenia w 1773 r., co jednak nie powstrzymało jezuitów od kontynuowania misji edukacji narodu, którą realizowali w szeregach Komisji Edukacji Narodowej.

⁸ Ostatnie ustalenia wydawców *Żywota*, zwłaszcza Rafała Wójcika wskazują na to, że „Baltazar Opec stworzył własną wersję żywota Chrystusa”, a jego kompilacja była „twórcza”, stąd należy go uznać za „autora, a nie jak dotychczas pisano, tłumacza” dzieła (s. 93) (zob. Opec, B. (2014). *Żywot Pana Jezusa Krysta : (1522)*. Wydali i wstępami opatrzyli W. Wydra i R. Wójcik; wstęp ikonograficzny K. Krzak-Weiss . Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza) [Uwaga redaktora naczelnego „Bibliotheca Nostra”, Jolanty Gwóźdźnik].

⁹ Pierwodruk: „Poradnik Bibliotekarza” 2014, nr 7–8, s. 12–16.

wej, Towarzystwa do Ksiąg Elementarnych i w parafiach. Zgodnie z regułą zakonu książki były stałym elementem funkcjonowania klasztorów, mającym służyć do wypełniania ich podstawowych zadań – pracy duszpasterskiej i dydaktyczno-naukowej, a pozyskiwane były głównie w drodze donacji, lub (od wieku XVIII) zakupów za odpowiednią sumę. Gromadzono niemalże wszystkie wytwory sztuki drukarskiej (poza książkami o treści niemoralnej i frywolnej), łącznie z drukami wpisanymi w indeksy ksiąg zakazanych, te jednak były „wydzielone, osobno przechowywane i specjalnie pilnowane” (s. 57). Poza wyodrębnionymi pomieszczeniami bibliotecznymi, zaplanowanymi w każdym zgromadzeniu, druki przechowywano także w celach zakonników, infirmerii czy jadalni. Po ogólnym omówieniu zasad funkcjonowania biblioteki zakonnej tego zgromadzenia przedstawiła autorka kilka przykładów, wśród nich księgozbiory z Braniewa (najstarszy, wywieziony w roku 1626, w czasie wojny polsko-szwedzkiej do Uppsali, 1300 dzieł), Pułtuska (5000 woluminów w roku kasaty, trafiły w większości do szkół KEN), Kalisza (10 000 tomów w roku kasaty, rozproszona, częściowo trafiła do Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego), Krakowa (ze szczegółowym opisem losów biblioteki przy kościele św. Barbary – po kasacie częściowo zniszczona i rozproszona), Przemyśla (m.in. z jej zbiorów utworzono bibliotekę publiczną). Podsumowując, podaje, że zasób bibliotek jezuickich wahał się od 10 000 do 20 000 tomów.

Zarys drukarstwa, tym razem warszawskiego, to temat rozdziału *O tym, jak mieszczanie uprawiali drukarstwo w Warszawie* (s. 71–78)¹⁰. Rozpoczynając opowieść od końca XVI w., kiedy to w 1577 r. przybyła do Warszawy tzw. Drukarnia Latająca, założona przez Mikołaja Szarfenberga na polecenie kanclerza Jana Zamoyskiego, omawia autorka pobieżnie działalność kolejnych warszawskich oficyn: Jana Rossowskiego (od 1624 r.) i jego następcy Jana Trepińskiego (od 1635 r.), Piotra Elerta (od 1643 r.) i jego następcy Karola Ferdynanda Schreiberera (od 1682 r., część zasobu po P. Elercie wdowa sprzedała warszawskim pijarom). D. Pietrzekiewicz podaje rok 1692 jako koniec działalności drukarstwa mieszczańskiego w Warszawie i początek monopolu drukarni zakonnych. Wprawdzie w 1726 r. serwitariat i przywilej na założenie drukarni otrzymał Mikołaj Hebanowski, jednak brak informacji o produkcji jego oficyny. Wśród impresorów z 2. połowy wieku XVIII wymienia autorka Piotra Dufoura, Michała Grölla, Jana Engela, Jana Potockiego, Piotra Zawadzkiego i Wawrzyńca Mitzlera de Kolofa; z innych, realizujących zamówienia na wydawnictwa publicystyczne, czasopisma i druki akcydensowe: Karola Malinowskiego, Józefa Mejera, Tadeusza Podleckiego, Tadeusza Włodka i Tadeusza Mostowskiego, konkludując, że „repertuar wydawniczy warszawskich drukarni doby stanisławowskiej wyraźnie uwidacznia zaangażowanie ich właścicieli w sprawy polityczno-społeczne” (s. 77).

¹⁰ Pierwodruk: „Poradnik Bibliotekarza” 2014, nr 5, s. 13–17.

Dwa teksty poświęciła D. Pietrzekiewicz konkretnym tytułom: *Geometra polski to iest nauka rysowania, podziału, przemieniania, y rozmierzania linii, angułow, figur, y brył pełnych* Stanisława Solskiego (Kraków, oficyna Grzegorza i Mikołaja Schedlów, t. 1 – 1683, t. 2 – 1684, t. 3 – 1686) (s. 63–70), oraz *Compendium ferculorum, albo zebranie potraw* Stanisława Czernieckiego (Kraków, oficyna Jerzego i Mikołaja Schedlów, 1682) (s. 79–86)¹¹. Na omówienie pierwszego z dzieł składa się dość obszerny życiorys samego autora oraz prezentacja zawartości pierwszego polskiego, 3-tomowego podręcznika geometrii i miernictwa. Czternaście zabaw (t. 1 – *Zabawy od I do VI*, t. 2 – *Zabawy od VII do XI*, t. 3 – *Zabawy od XII do XIV*), jak określił sam autor poszczególne części, miało przybliżyć polskim czytelnikom zagadnienia matematyczne. Niestety, jak zauważył w korespondencji z Adamem Adamandym Kochańskim, nie przyniosło to spodziewanych rezultatów. Dopiero wersja skrócona, łacińskojęzyczna, wydana w 1688 r. u Franciszka Cezarego, spotkała się z odzewem w świecie naukowym.

Druga historia, pierwszej polskiej książki kucharskiej, to zarys dziejów oficyny Schedlów oraz opis przywołanej publikacji, dedykowanej księżnej Helenie Tekli Lubomirskiej. Nie przypadkowo pojawiła się ta adresatka – S. Czerniecki przez 32 lata był kucharzem w majątku rodziny Lubomirskich w Nowym Wiśniczu. Całość podzielił autor na cztery części: instrukcję dla kuchmistrza oraz trzy rozdziały z przepisami (pierwszy o potrawach mięsnych, drugi – rybnych, trzeci – mlecznych, pasztetach, ciastach i tortach). O popularności dzieła Czernieckiego świadczy ilość wydań – autorka podaje, że do roku 1783 było ich ok. 20, z kilkoma wariantami tytułu, a wychodziły one spod pras (poza Schedlowymi) wileńskich jezuitów, Sebastiana Fabiana Hebanowskiego i Drukarni Akademii w Wilnie.

Dwa kolejne teksty koncentrują się na księgozbiorach prywatnych, zgromadzonych przez Branickich w Suchej (s. 87–94) oraz Wróblewskich w Wilnie (s. 16–20)¹². Za początek zbiorów suskich, gromadzenie których rozpoczął Aleksander hr. Branicki z małżonką Anną z Hołyńskich, uznaje się zakup biblioteki od Andrzeja Edwarda Koźmiana z Piotrowic w 1852 r. Kolejne nabytki to z roku kolejnego ryciny i rysunki z kolekcji Józefa Ignacego Kraszewskiego (odpowiednio 6000 i 1550 jednostek), biblioteki Feliksa Wesołowskiego, ks. Franciszka Ciesielskiego, Franciszka Nowakowskiego, Karola Łaskiego, część tulczyńskiego zbioru Potockich. W rozrastającym się szybko zasobie znalazły się rękopisy, stare druki, literatura tematyczna, grafiki, obrazy, numizmaty i eksponaty archeologiczne. Kontynuatorem pasji rodziców był Władysław, również stale i konsekwentnie powiększający rodowe zbiory. Po jego śmierci majątek odziedziczyła Anna Branicka, druga żona Juliusza hrabiego Tarnowskiego z Końskich, a w 1932 r. otrzymał go

¹¹ Pierwodruk: „Poradnik Bibliotekarza” 2014, nr 4, s. 13–17.

¹² Pierwodruk: „Poradnik Bibliotekarza” 2014, nr 9, s. 16–20.

jej syn Juliusz. Autorka przedstawiła także postaci bibliotekarzy i kustoszy suskiego zasobu – Franciszka Nowakowskiego, Michała Żmigrodzkiego, Jana Kosska i Józefa Serugi. O ile zbiory nie ucierpiały w czasie I wojny światowej i przez wiele lat służyły swym bogactwem środowisku naukowemu, o tyle kolejna wojna poważnie je naruszyła. Niewielka ich część znajduje się obecnie w Muzeum Narodowym w Warszawie.

Założkiem drugiej z opisanych kolekcji była domowa biblioteczka Emilii i Eustachego Wróblewskich, którą pod koniec XIX w. zaczął powiększać ich syn – Tadeusz Stanisław Wróblewski. Liczne zakupy miały służyć realizacji założenia właściciela – powołaniu w Wilnie biblioteki publicznej. W 1912 r. utworzył on Towarzystwo Biblioteki im. Eustachego i Emilii Wróblewskich, w statucie którego wpisany został ów zamiar. W 1924 r. zakupiono na potrzeby księżnicy rezydencję hr. Alfreda Tyszkiewicza, a pięć lat później (w 1929 r.) zasoby oszacowano i ustalono obecność w nich: ok. 40 000 druków w 80 000 woluminów, 18 000 druków ulotnych, 2700 manuskryptów, 7400 autografów, 10 000 rycin i 2500 muzealiów (s. 99). Pieczę nad zbiorami sprawowali kolejno: Helena Drège, Stefan Rygiel, Erwin Koschmider i Stefan Burhardt. Na początku II wojny światowej najcenniejsze zbiory zostały wywiezione do Związku Radzieckiego, skąd nigdy nie powróciły, a kilkanaście miesięcy później, w styczniu 1941 r., ich pozostałość wraz z budynkiem zasiliła Bibliotekę Litewskiej Akademii Nauk. Dopiero w 2010 r. upamiętniono historię zbiorów, dodając do nazwy zapis „im. Wróblewskich”.

Bibliofilem był także Józef Weyszenhoff – bohater kolejnego tekstu (s. 105–112). Przedstawiwszy krótki biogram zbieracza, przeszła autorka do historii biblioteki rodzinnej, której założycielem byli Jan i Józef Weyszenhoff – obydwie postaci związane z ważnymi dla Polski wydarzeniami historycznymi, stąd też i głównie historyczny charakter zbioru, w którym, poza książkami, znajdowały się także ryciny i obrazy. W posiadanie tegoż księgozbioru wszedł Józef Weyszenhoff w 1880 r., by już 15 lat później zgromadzić ponad 8000 woluminów. Ze znanstwem kolekcjonował nie tylko stare druki, lecz także kalendarze, numizmaty i portrety. W swej bibliofilskiej pasji kierował się jedną zasadą: „Gromadząc zbiory, trzeba mieć tę wartość przedmiotów ciągle na oku: co one znaczą lub znaczyć mogą dla nauki i rozkoszy przyszłych pokoleń” (s. 109). W wyniku stopniowego uszczuplania majątku zmuszony był rozprzedawać swoje zbiory. Pomimo jednak tak dotkliwych dla zapalonego kolekcjonera strat, pozostał wierny swej pasji, realizując ją jako rzeczoznawca.

Problem utraty zbiorów poruszyła D. Pietrzkiwicz w tekście poświęconym traktatowi ryskiemu (s. 113–122)¹³ podpisanemu 18 marca 1921 r. Mocą porozumienia pomiędzy Polską a Rosją i Ukrainą zagwarantowano stronie polskiej m.in. „zwrot zagarniętych przez carat archiwaliów, księgo-

¹³ Pierwodruk: „Poradnik Bibliotekarza” 2014, nr 11, s. 14–19.

zbiorów, dzieł sztuki, zbiorów numizmatycznych, mineralogicznych, archeologicznych, zestawów przyrządów naukowych oraz innych trofeów wojennych o wartości historycznej, naukowej i kulturalnej” (s. 114). Po licznych utrudnieniach ze strony rosyjskiej ekspertom polskim (byli to m.in. Piotr Bańkowski, Aleksander Birkenmajer, Edward Chwalewik, Aleksander Czolowski) udało się odzyskać część zagrabionych zbiorów.

Publikację kończą trzy teksty biograficzne, poświęcone postaciom istotnym w historii kultury książki polskiej. Są to kolejno wspomniany już Piotr Bańkowski (12 września 1885 r. – 16 lutego 1976 r.) – uczestnik rewindykacji zbiorów polskich na mocy traktatu ryskiego, historyk literatury, bibliotekarz, archiwista i redaktor (s. 123–130); Tadeusz Przytkowski¹⁴ (12 lipca 1905 r. – 17 grudnia 1977 r.) – historyk sztuki, nauki i astronomii, znawca zegarów, kolekcjoner i bibliofil, miłośnik i twórca ekslibrisów (s. 131–138). Jerzy Giedroyc (27 lipca 1906 r. – 14 września 2000 r.) – bohater ostatniego tekstu, ukazany jest poprzez swoją działalność w ramach emigracyjnego Instytutu Literackiego i wydawanych przez niego „Kultury” (637 numerów), „Zeszytów Literackich” (171 numerów) i serii „Biblioteka Kultury” (378 książek) (s. 139–148).

Rozdziały zawarte w książce przyporządkować można do pięciu grup tematycznych: o rękopisach – 2 (średniowieczne rękopisy polskie i z Polską związane, *Kodeks Baltazara Behema*); konkretnych tytułach – 2 (pierwszy podręcznik geometrii i miernictwa oraz pierwsza książka kucharska); drukarstwie – 4 (początki drukarstwa polskiego, apokryfy drukowane, drukarstwo królewieckie i warszawskie); bibliotekach – 4 (księgozbiory jezuickie, Branickich z Suchej, Wróblewskich w Wilnie oraz traktacie ryskim) i ludziach (teksty o J. Weyssenhoffie, P. Bańkowskim, T. Przytkowskim i J. Giedroycu). Składają się one na zwartą opowieść o dziejach kultury książki od czasów twórczości rękopiśmiennej po współczesne. Niewątpliwym atutem książki jest materiał ilustracyjny (63 ilustracje) towarzyszący wszystkim niemalże tekstom (z wyjątkiem artykułu poświęconego P. Bańkowskiemu). Stanowi on ważne dopełnienie, zwłaszcza części dotyczącej najstarszych dziejów, do wytworów których dostęp jest ograniczony. Subiektywny wybór zagadnień, jakiego dokonała autorka, pozwala prześledzić kilka wieków w służbie książki poprzez pryzmat 16 przedstawionych zagadnień, odbyć fascynującą podróż z 16 przystankami – „ciekawymi przypadkami z życia książki”.

¹⁴ Pierwodruk: „Poradnik Bibliotekarza” 2014, nr 12, s. 14–17.

Bibliografia

- Chruścińska, J. (2015). Słów kilka od redaktora. W: D. Pietrkiewicz, *Ciekawe przypadki z życia książki, czyli „Nie jest grzechem lubić książki dla nich samych...”* (s. 7–9). Warszawa: Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich.
- O projekcie. W: 650 lat w służbie książki. Pobrane 24 października 2015, z: http://www.sbp.pl/650/o_projekcie